

אריאל, אחי ורעי

פרופסור אלי לדרמן, דברים באזכרה במלאות שלושים לפטירה.

בני משפחת רוזן-צבי, קהילת האוניברסיטה, הקהילה המשפטית לערוכותיה ולרבדיה, חברים וכל יתר מוקירי זכרו הרבים כל-כך של אריאל.

לא על אריאל המשפטן המזהיר מבקש אני לדבר איתכם. משנתו המשפטית-החברתית של אריאל ערוכה וסדורה בספריו ובמאמריו הרבים. תורתו חיה בזכות עצמה. היא תרמה רבות לעיצובה של מגמת המשפט בארץ בתחומי דיני המשפחה והמשפט המינהלי, וכולנו עשינו ועוד נעשה בה שימוש רב.

לא אדבר איתכם גם על מפעלו האדיר של אריאל כדקאן הפקולטה. גם מהפך זה, שאריאל הוביל, מדבר בעד עצמו. הוא משתקף בתוכני הלימוד ובתפיסתם האינטגרטיבית, ובולט בקליטת דור מורים צעיר ומוכשר, בשינוי פני הספרייה, בביסוס הקשרים הבינלאומיים של הפקולטה, בהכרה ברעיון האפליה המתקנת ביחס לשכבות החלשות בחברה, ועוד ועוד.

תחת אלה, מבקש אני להקדיש דקות מספר לאחי ורעי, האיש החכם, שהיה במשך רבע מאה, כל חיי הבוגרים, הטוב והנהדר בחברי, ואשר נגדע בגיל כה צעיר, בעודו במלוא אוננו. זה הרע שגם היום אני מתקשה לדבר עליו בלשון עבר, אף שניתנו לי יותר משישה שבועות להתרגל לכך.

עשרים וחמש השנים בהן זכיתי להכירך, אריאל, הן תקופה ארוכה. על פני פרק-זמן זה שזורים, בין היתר, עליות ומורדות, רצינות ושחוק, התמודדות וויתור, עוצמות ונקודות-תורפה. לאורך שנים אלה התגלית כאיש חכם, חזק ואמיץ, הנכון להתמודד ללא חת על אמונותיו והשקפותיו, לרבות יציאה למאבקים קשים, ולא אחת למלחמת יחיד בממסד גדול ומאורגן. הכרנו כולנו בכוחך, ביושרך בתבונתך, ונשאנו אליך עיניים. אולם כאן ועכשיו אני מבקש להתמקד דווקא בתכונותיך הרכות, בצחוק ובעיניים המאירות, בנימה החייכנית והצינית לפרקים, במבט האוהב כאשר נכדותיך רחלי, עדי או רוני הקטנות

התקרבו, ובטון הדיבור הרך כאשר פנית למרים ב"קוקי" או ב"אמא'לה". אנושיות פשוטה זו היתה כה חשובה בעיניך, אריאל, עד שלא אחת אמרת בנימה מדריכה, "צריך להיות מענטש, היתר מסתדר לבד".

"מדברים פעוטים נוצרות אגדות, זה החומר," כתב אלטרמן. גם פיסות הפסיפס, מהן אני מבקש להתוות כמה קווי מתאר ראשוניים לתמונתך, ידידי, פשוטות הן, ושזורות בפרספקטיבה סובייקטיבית ובזכרונות אישיים. כך, למשל, תפיסתך את הידידות ומוכנותך לשלם, בעת הצורך, באהבה גדולה וכדבר מובן מאליו, את מחירה בזמן, בנוחות ובמשאבים. זוכר אני את קריאתך בשווי מארצות-הברית, עת החלו באכלוסה של קומת המרצים הישנה בפקולטה: "תן לכל האחרים להיות בחדרים משלהם, שיהנו מפרטיותם. אני בחרתי לשנינו את החדר הגדול ביותר." והיתה זו תחילתה של תקופת-יחד נהדרת. פעם אחרת היתה זו שיחת טלפון מפתיעה המגיעה בעת שבתון בחוץ-לארץ: "אסוף אותי בשדה התעופה." והתשובה לשאלה "מה אתה עושה כאן?" היא בסגנון "אסור לבקר בארצות-הברית?" – ביטוי שהיה כנראה, בשפתך, האמירה הקרובה ביותר למונח "התגעגעתי". ובכלל, שיחות הטלפון האינסופיות עימך, אל תוך השעות הקטנות, כמעט מדי לילה בלילה, במשך יותר מעשרים שנה, נהפכו לריטואל, לסוג של תרפיה ולסמלה של קרבה. הכל נאמר בהן. אולם לא אחת היו השתיקות בשיחות אלה ארוכות מן המלל, שהרי כמה דברים חדשים כבר נותר לומר, כל יום, לאחר ששעות היום עצמן עברו במקום עבודה אחד, במרחק מטרים ספורים איש מחברו? התאמין, אריאל, שגם כיום, בשעות מאוחרות, נודדת האצבע, בלא משים, אל עבר לחצני הטלפון, והיא כמעט משלימה, כאילו מאליה, את חיוג המספרים המוכרים.

כיבוד הזולת, ליברליות, היכולת להקשיב ולהשתנות, ההכרה שאין לדבוק ביש והנכונות לצעוד עם רוח הזמן והתנאים המשתנים, תוך שאיפה לסגור פערם, לגשר ולפשר – היו תבניות-יסוד בחייך, אריאל, כפי שהיו בכתיבתך. איש דתי-יוצר, החי באמונתו בסביבה חילונית מובהקת, בהרמוניה מלאה עם ידידים שאינם שומרי-מצוות, ובונה באורח חייו ובנועם התנהגותו, אולי אפילו מתוך תחושת שליחות, את הגשר החיוני כל-כך בחברה הישראלית. חילונית היא משפחתי, אך לא עלה על דעתך ועל דעת מרים, תיבדל לחיים ארוכים, לא להתכבד בכל מה שהוכן בעת שהתארחתם בביתנו. אנו, כמובן מאליו, עשינו כל שניתן לא להכשילכם, אך מעולם לא שוחחנו על כך. להבדיל, מוכר לי גם טעם האכזבה מחברים דתיים אחרים, הנוטלים בחשדנות פרי מהשולחן ומסתפקים בכך. הוזמנו ולא

החמצנו עליות לתורה שנערכו בשבתות, בחגיגות הבר־מצווה ובשמחות הנישואין בביתכם, ואנו הרי גרים קילומטרים לא מעטים מבית־הכנסת בתל-אביב. אלה מעולם לא היו מכשולים. ידעת, אריאל, וידעת משפחתך להסיר מחיצות, לקרב ולהתקרב תוך מציאת פשרה ותוך הבחנה מושכלת בין החשוב יותר לחשוב פחות.

אי-אפשר, אריאל, לא להתפעל ולא להעלות על נס את מאבק הגבורה ואת תעצומות הנפש האדירות שגילית כאשר התגלתה בגופך המחלה הארורה. אתה ההיפוכונדר, שכל כאב פעוט הטריד את מנוחתך, נהפכת, באחת, לסלע איתן. ניתוחים קשים וטיפולים נוראיים ומכאיבים לא יכלו לך. שעות ספורות לאחר ניתוח ארוך ומסובך אתה יושב בכורסה, מחובר למכשירים ומשתדל לחייך מעט. ביום המחרת אתה חורק שיניים ומתאמץ ללכת לאורך מסדרון המחלקה. ימים לא רבים לאחר־מכן מוצאים אותך שוב בלשכתך, סובל וכואב, אך עושה את עבודתך באמונה: חוקר, מנהל, מוביל ללא ליאות ומפגין, בעוצמה שאין שנייה לה, כי עולם כמנהגו נוהג. כך פעם, פעמיים, שלוש, בארץ ובחוץ־לארץ, והלאה והלאה. אך הפצצה הנוראה ממשיכה לתקתק, כלשונו של איסי. תקוות מתחלפות באכזבות ובפחדים, ותקוות חדשות מתנפצות אל מציאות קשה. "עייפתי מלהיות אופטימי", אמרת לי יום לאחר הניתוח האחרון, כאשר מסביבך שוב גאו התקוות, וצדקת, אריאל, גם הפעם. הימים נעשים קשים, וכף המאזניים נוטה יותר ויותר לכיוון אחד. ומשגובר הכאב ללא נשוא בשעת העבודה, נסגרת הדלת בלשכתך, השפתיים נחשקות, אתה נשכב על השטיח, לחלוחית בעיניים, והשתיקה כבדה ורועמת. החשש מהנורא מכל גובר, ונוכחות מר־המוות נעשית מוחשית יותר ויותר.

לפני שנים, אריאל, מייד לאחר מות אביך ז"ל, אמרת לי שהכאב על האובדן נורא, אך אתה מרוצה שהוא לא מלווה בתחושת החמצה, כי אתה מאמין שקיבלת וספגת מאביך־מורך את כל שיכול היה להעניק לך. כמה חבל שאיני יכול לומר לך דברים דומים. תחושת ההחמצה שלנו אדירה. כמה יכולנו כולנו להוסיף לספוג ולקבל ממך. אובדן נורא זה הוא כפול ומכופל, שכן הוא דו־סטרי. שחוק הגורל הוא שהשנים הנוראיות של מחלתך היו גם השנים היפות והנהדרות בחייך: משפחתך התרחבה ופורחת, ילדיך נישאו, נכדותיך נולדו, זכית בהכרה אקדמית ובהכרה חברתית וממלכתית שאין שנייה לה, דובר בך נכבדות כמועמד לכהונת שופט בית־המשפט העליון, ואפילו החלום על "פרס ישראל" לא נראה כה רחוק. אך אתה, ליהנות עד תום מכל אלה לא זכית.

בלא משים, אריאל, נודדת המחשבה אל שורות הסיום של שירו היפה של נתן יונתן "היה לנו הכל".

וּמִי שְׁבֹאֲחֵרִית הַיָּמִים יִגְלֶה מְעִיֵּנֵינוּ עֶפְרַיִם
יֹכֵל לֹמֵר: הִיוּ לָהֶם מְדַבְּרֵי־זֵד
וְחִבְלֵי־אֶרֶץ
הִיְתָה לָהֶם כְּלָנִית בּוֹעֶרֶת
מִיַּם מַפּוֹת לֶחֶם
וְדֶרֶךְ אֲרָכָה לְלֶכֶת, הָיָה לָהֶם
הַכֹּל, אֲבָל הַזְּמַן
בְּכֻלֵּיהֶם פִּתְאֹם אָזַל

גם לך, אריאל אחי, היה הכל. אך גם בכליך, כמה נורא, כמו לחיילים הצעירים ההם, הזמן אזל פתאום.

הרשה לי, אריאל, לסיים בשיר קצר של זלדה, שנראה כאילו נכתב למען אוהביך הרבים ברגעיהם
הקשים:

נדרתי אלף נדרים

התפללתי שלא יכבה נרו
נדרתי אלף נדרים
נדרים שנולדים באניה טובעת.
אך לנגד עיני יענוהו יסורים
לנגד רחמי השמים.
לא אשוב לביתי
לא אבקש מפלט מפני התהום
בספר.
נתקתי את עצמי מכל הדברים
שמוצאם מן הכמיהה
שערוכים ליפי.
הקירות אין להם שנוי
אך המקום אחר
כמו שאחר המות מן החיים.

אהבתיך, אחי ורעי. תודה על שנים נהדרות. לא אשכחך. היה שלום.